

**HAK
ADALET
ÖZGÜRLÜK
KAVRAMLARI**

Av. Muharrem BALCI

GİRİŞ

Genel olarak insanın iki temel özelliğinden bahsedilebilir

-1-

Bilgi edinme ve değerlendirme özelliği: Bu özellik sayesinde insan, “*kendisini ve çevresini*” tanıma, “*uyum sağlama*”, “*onu değiştirme*” ihtiyacı duyar ve bu yönde davranışlar içinde bulunur.

-2-

Sosyal bir varlık olma özelliği: Her canlı gibi yaşamını devam ettirmek isteyen insan, varlığını korumak ve sürdürmek için **araçlara** muhtaçtır ve bunları tek başına sağlayamaz. Amaçlarına ulaşabilmek için hemcinslerine muhtaçtır ve bu ihtiyaç ona **toplumsallık özelliğini** kazandırır.

Toplumsallık, yaşamın bir düzen içinde kurulması ve devamı için bir gereklilik olduğu gibi, toplum hayatının sürdürülmesi için de insanın “*toplumsal özelliklerini*” devam ettirmesi gerekir.

İşte burada insan diğer insanlarla ve kâinatın yaratıcısı ile olan ilişkilerinde **haklı-haksız, iyi-kötü, doğru-yanlış** gibi değerlendirmelerde bulunur.

Değerlendirmeleri sonucunda kimi olay ve bu olaylara temel olan davranışları olumlar ve esas alır, düşünce ve yaşam sistemini bu değerlendirmeler ışığında devam ettirir; kimi değerlendirme sonuçlarını da olumsuzlukla nitelendirir ve bunların gerçekleşmemesi, aksine **“yaptırıma tabi tutulması”** şeklinde tavır belirler.

İşte insanın zihinsel ve pratik olarak yaptığı bu değerlendirme, diğer insanlarla ve yaratıcısı ile olan **ilişkilerini** ve **davranışlarını** düzenlemek ihtiyacından doğmaktadır.

İnsanlar maddi anlamda benzer özelliklerde yaratılmış olmalarına karşın, **düşünce** ve **eylem** planında farklı özellikler gösterirler ve farklı amaçlara yönelebilirler.

Bu farklılıklar, insanların yöneldiği bazı *'ide'*lerle, sosyal hayatta olup bitenlerin *"farklılığını"*, hatta *"çelişikliğini"* de ortaya koyar. Örneğin, adalet idesi, sosyal ihtiyaçlara ve toplumda yararlı görülebilen her olguya aynen tekabül etmeyebilir.

Toplumda pratik ihtiyaçlardan kaynaklanan sorunlara bulunan çözümler, adalet idesine ters düşebilir. Dolayısıyla insanın bu ilişkileri ve sonuçlarını düzenleme ihtiyacı, bu ilişkileri biçimlendirme ve bu ilişkilere görünür ve algılanabilir bir düzen vermeyi hedefleyen *"normlari"* da ortaya çıkarmıştır.

Bu normlar bütününe de *"hukuk"* demekteyiz.

Bu Durumda Hukuku Tanımlarsak

- **Hukuk:** *“İnsanlar arası ilişkileri biçimlendiren, onlara görünür ve algılanabilir bir düzen veren, bu amaca (adalete) yönlendiren normlar bütünüdür”* diyebiliriz.
- Ancak insanlık, bir arada yaşamaya başladıktan ve bu yaşam için bazı kurallar belirdikten, bir başka deyişle hukuku oluşturduktan bu tarafa, **“var olan hukuk – olması gereken”** hukuk ayırımını yaşamaktadır.
- Bunun içindir ki konu öncelikle **felsefi** olarak tartışılmıştır.

- Hukuk felsefesi tarihi, “**adalet değeri**”nin tartışılması üzerine yoğunlaşmıştır.
- Hukuk felsefesi, hukuku, bazı etik veya ahlaki değerleri gerçekleştirmekle yükümlü bir “**sosyal kontrol kurumu**” olarak ifade eder. Bu etik veya ahlaki değerlerin de yasa koyucunun iradesi karşısında tamamıyla “**bağımsız**” olduğunu belirler.
- Bunun için de hukuk adamının, hukuk kurallarını kendi iradesine göre değil, **objektif** olarak belirlenecek bazı etik veya ahlaki değerlere göre koymak zorunda olduğunu kabul eder.

- Hukuk felsefesinin bu belirlemelerine karşın tarihte **'tabii hukuk'** savunucuları;
  - etik veya ahlaki değerlerin sadece bireysel yanlarını dikkate almaları,
  - toplumsallıkla birlikte değerlendirmemeleri ve
  - esasen bu kavramların ve içeriklerinin (idelerin) bireysel ihtiyaçları karşılamakla da yükümlü olduklarını akıldan çıkararak,
  - tabii hukukun sadece zihinlerde yer almasına,
  - yaşanan hayata indirilmemesine,
  - dolayısıyla da meydana pozitif hukukun doldurmasına neden olmuşlardır.

HAK

HAK – HUKUK

Hakk, asıl olan, sabit olan, doğru olan, adalet, herkesin meşru iktidarı, bir şey üzerinde malikiyet, emek, pay ve din gibi anlamlara sahiptir ve bütün bu anlamlar insanla ilişkilidir.

Ayrıca, hakkın yukarıda verdiğimiz anlamları '**kesinlik**', '**doğruluk**' ve '**genellik**' içerir. Bir başka ifadeyle insandan insana değişmesi mümkün olmayan, herkes tarafından benimsenen, kabul edilen bir kavramdan bahsetmekteyiz.

Hakların ve yükümlülüklerin, belli bir düzen içinde insanlara sunulması ve yaptırımlarla korunmaya alınması, bir sistemi ortaya koymaktadır ki buna bazen **hukuk**, bazen de **hukuk sistemi** denilir.

Burada bu hak ve yükümlülüklerin veriliş gayesine uygun olup olmamasının değerlendirilmesi ayrı bir konudur.

- İnsan, birey olarak doğuştan belirlenmiş hak ve özgürlüklere sahip olan bir varlıktır.
- Kişilik ise, hukuk sisteminin insana verdiği değerdir.
- İnsanı '**kişi**' olarak ele aldığımızda ortaya önemli bir sorun/tartışma çıkmaktadır.

- “Haklar, yasa koyucunun korumayı uygun gördüğü çıkarlarla ilgili olup, bunlara ilaveten, gelenek ve göreneklerin belirlediği moral haklar mı eklenecektir, yoksa insanın doğasından gelen özelliklerin, korunmasını zorunlu kıldığı bir takım haklar da var mıdır?”

- İnsanı birey veya kişi olarak iki ayrı şekilde değerlendirmek, Batılı Hukuk Öğretilerinde iki farklı görüşü ortaya çıkarmıştır.
- Birincisi, insanı (bireyi) temele alan '**Tabii Hukuk**' görüşü,
- İkincisi insanı, toplumun bir parçası ve toplum tarafından belirlenen bir değer (kişi) olarak kabul eden '**Kişisel Haklar**' görüşü.

- **‘Tabii Hukuk Öğretisi’**ne göre; birey hak sahibidir ve özgürdür. Özgürlüğü hak sahipliğinden de önce gelir ve doğustandır. O halde bireyin hak sahipliği tanınmalı, özgürlük durumu hukuksal forma kavuşturulmalıdır.
- Bu görüş, tarih boyunca var olagelmiş, fakat uygulama alanını çok zor bulabilmiştir.
- Fransız Devrimi ile ‘Tabii Hukuk Öğretisi’nin toplumlara olanca gücüyle yayıldığı ve etkili olduğu ileri sürülse de, topluma hâkim olan burjuva sınıfının haklarının teminat altına alınmasıyla bu etki ortadan kaldırılmış, Fransız Devrimi’nin göz boyayıcılığı, insanı bir “kişi” olarak tanımlamakla son bulmuştur.

- GÜNÜMÜZ **POZİTİVİST HUKUKUNU** DOĞURAN ve geliştiren *Kişisel Haklar Öğretisi*'ne göre ise, insan sadece birey değil, toplumun da bir parçası, üyesidir. Hakları ve yükümlülükleri, ilişkide olduğu toplum içinde ve toplum tarafından belirlenir.
- Bir başka ifadeyle **insanların hakları, ödevlerinin karşılığı** olarak tanımlanır.

- Tarihi seyir içerisinde, hakların toplum/devlet imkânları ile sınırlı olabileceği yaklaşımını ihtiva eden kişisel bakış açısı, zamanla daha ileri gitmiş, birbirine zıt düzenlemeler ve birbiriyle çelişkili uygulamalarla, hak ve hürriyetlerin çok kolay kısıtlanabileceği hukuk dışı düzenlemelere '**meşruiyet kazandırma**'ya yaramıştır.

- Pozitivist bir öğretisi olan Kişisel Haklar görüşü, tabii haklar kavramını yıkmış, ancak onun yerini alacak yapıcı bir düşünce ortaya atamamış, **‘özgürlüğün kökünü sadece iktidarda görmek’**le, aslında özgürlükler bakımından tehlikeli olabilecek bir yola sapmıştır.
- Buna karşılık insanların **‘fıtratında’** yaşayan Tabii Hukuk, devletlerce yeterince benimsenmemiş, fakat insanın düşünmeye başlamasından bu yana **‘kişiliğinde’** saklanmış ve geliştirilmiştir.

- **Başlangıçta,**

“insanların birey olarak yaşayabilmeleri veya toplumdışı kalabilmeleri mümkün olamayacağından, toplumun kurallarına uymak zorunda oldukları”

görüştünden yola çıkılarak **günümüzde,**

“Toplumun kurallarını, temsilcisi olan devlet düzenler ve dolayısıyla insanların temel hak ve hürriyetleri, devletin kendilerine yüklediği yükümlülüklerin karşılığı olarak tanıdığı kadardır”

anlayışına gelinmiştir.

Haklar Devletin Düzenleme Alanı

- Hakların birtakım ödevler karşılığında tanınabileceği/tanımlanabileceği anlayışında, ** zg rl klerin gerçek anlamda varlığından bahsetmek** mümkün değildir. Bu yaklaşım sonucunda kılık-kıyafetten özel hayata, siyas  haklardan meden  hayata kadar tüm alanlar **devletin düzenleme sahasına** girmiştir.

- Aynı şekilde hak ve ödevlerin neler olduğu ve uygulamanın nasıl olması gerektiğini belirlemeyi, **‘salt insanın özgürlük alanı içinde’** saymak da, insanın toplumsallığına aykırı bir anlayıştır.
- İnsan doğasında var olan bencilliği biliyoruz.
- Vasatı önceleyen İslam algısı Kur’an’ı Kerim’in birçok yerinde örneklemeler yoluyla ilkeleri belirlemiş ve insanoğluna birey olarak gerçek değerini verirken, toplumsallığın da yara almamasını, aksine onurlu bir toplum yapısını işaret etmiştir.

- Kur'an'ı Kerim'de **Kalem** Suresinde hak ve ödevlerle ilgili öngörü, yukarıdaki iki farklı anlayışı da reddeden biçimde ortaya konulmaktadır.
- Burada hakların
  - tamamen **bireyin kendisine bağlı** ve kullanımına açık olduğunu,
  - herhangi bir **zorlamanın olmadığını**,
  - **salt insanın özgürlük alanı içinde** bulunduğunu,
  - ancak **hakkı yaratan, tanımlayan ve bahşedenin iradesi** doğrultusunda kullanılması halinde istenilen sonuca ulaşılacağını,
  - gerçekten insanların onur içinde yaşamalarına ilişkin ister etik ister ahlaki densin, fakat **insaniliği ve toplumsallığı inkâr edilemeyecek ilkeler** konulduğunu görmekteyiz.

- *“Biz onlara da belâ verdik, bahçe sahiplerine verdiğimiz gibi. Hani onlar sabah olunca bahçeyi mutlaka devşireceklerine yemin etmişlerdi. İstisna da etmiyorlardı ("inşaallah" demiyorlardı).*
- *Fakat onlar uyurken dolaşıcı bir belâ onu sardı da, Bahçe simsiyah kesiliverdi. Derken sabahleyin birbirlerine seslendiler: "Haydi, devşirecekseniz erkenden ekininize gidin" diye.*
- *Derken fırladılar, aralarında fısıldaşıyorlardı. "Sakın bugün hiçbir yoksul bahçeye girip yanınıza sokulmasın" diyorlardı. (Zanlarınca yoksulları) engellemeye güçleri yeterek erkenden gittiler.*

- *Fakat bahçeyi gördüklerinde: "Biz herhalde **yanlış gelmişiz**" dediler "Yok, biz **mahrum edilmişiz.**" (dediler). İçlerinde en makul olanı şöyle dedi: "Ben size Rabbinizi tesbih etsenize dememiş miydim?" "Rabbimizi tesbih ederiz, doğrusu biz zalimler imişiz." (dediler).*
- *Ardından suçu birbirlerine yüklemeye başladılar. Yazıklar olsun bize, dediler, biz azgınlarmışız. Ola ki Rabbimiz bize onun yerine daha hayırlısını verir. Biz Rabbimize yönelir, ondan umarız.*

- *İşte azap böyledir. Elbette ahiret azabı daha büyüktür. Fakat bilselerdi. Kuşkusuz korunanlar için de, Rableri katında nimetleri bol bahçeler vardır. Öyle ya, teslimiyet gösterenleri suçlular gibi tutar mıyız hiç? Neyiniz var, nasıl hüküm veriyorsunuz? Yoksa size ait bir kitap var da onda mı okuyorsunuz? O kitapta, "beğendiğiniz her şey sizindir" diye mi yazılı? Yoksa, "ne hükmederseniz mutlaka sizindir" diye sizin lehinize olarak tarafımızdan verilmiş, kıyamet gününe kadar geçerli kesin sözler mi var?" (Kalem, 68/17-40)*

ADALET

Adalet lügatte, doğrudan ayrılmama, haktan yana olma, hakkı yerine getirme ve hakkı gözetme anlamındadır.

Bu anlamda yaratıcının tüm insanlara bir emri ve yaradılışın bir gayesi olması nedeniyle vazgeçilemez ve değişmezdir. Adaletin iki önemli boyutu/unsuru olduğu kabul edilir.

- *Birincisi ‘eşitlik adaleti/izonomi/hak eşitliği’* dir. İnsanlık değerinde, insanlık onurunda, insan haklarında, hukuk sisteminin gereklerinin yerine getirilmesinde mutlak eşitlik anlamındadır.
  - Bir bakıma herkesi eşit görmek, birini diğerine üstün saymamak, yaratılışlarına eşit ve tarafsız kalmak ve öylece davranmak.
  - Adaletin bu önemli hak eşitliği unsuru, insan haklarında hiçbir şekilde dil, din, cins, ırk farkı gözetilmeksizin, eşitlik ilkesinin ihlal edilmemesini içerir.

- *İkincisi 'oran/kıst/equity adaleti'*dir. İnsanlara emeklerinin karşılıkları (ücret/ödül) veya eylemlerinin karşılıklarının (beraet/ceza) verilmesinde, kamu görevlerinin dağıtımında ehliyet ve liyakatlarına göre eşit davranmayı içerir.

Adaletin bu **iki unsurunun bir arada**, biri olmazsa diğeri olmaz şekilde tatbik edilmesi gereklidir. Aksi halde adalete uyulmak yerine zulmedilmiş olur.

- Bu yönüyle, yani eşitlik ve oranlılık ilkeleri doğrultusunda bakıldığında adaletin;
- temelde **göreceli ve değişken** ve anayasalarda belirlenmeye ve kısıtlanmaya çalışıldığı gibi sadece sosyal haklara indirgenebilecek bir yönü olmadığı,
- aksine tüm insanlığın birlikte sahiplenmesi gereken ve mutlak hak eşitliği ve oranlılığı bağlamında **karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma ile gerçekleşebilen** yönü olduğu açıkça görülür.

Adalet Duygusu/Arayışı

- Adalet, teorik anlamda sadece belirli içerikli ilkelerin etkili kılınması değil, fakat belirli bir **“isteme”**dir: Değişik ve değişken, ama belirli nitelikte olan düzenleri oluşturan bir koşullar zincirini sürekli gerçekleştirmeyi isteme.
- Bu belirli nitelikteki düzenler, insan haklarına dayanılarak ve insan haklarından türetilen ilkelerin belirlediği toplumsal-siyasi ilişki bütünlerinden oluşan düzenlerdir.

- Adalet **nesnel (objektif)** ve **öznel (subjektif)** olarak iki değişik anlamda kullanılır.
- Adalet,
  - bir yandan erdem anlamında **kişisel bir özelliği ve duyguyu** (relativist/görececilik anlamında değil, M. Balcı) ifade ederken;
  - diğer yandan -hukukun tanımladığı varlık anlamında- **‘kişi’lerin ilişki biçiminin bir özelliğini** de ifade etmektedir.
- Hukukun insanlar arası ilişkileri biçimlendiren, onlara görünür ve algılanabilir bir düzen veren, bu amaca yönelik normlar bütünü olduğu kabul edildiğinde, hukuki değer olarak **söz konusu adalet de, bu “nesnel (objektif)”** anlamda adalet olmaktadır.
- Bu anlamıyla nesnel (objektif) adalet anlayışı pozitif hukukun öncelediği adalet anlayışıdır.

- **Tabii Hukuk Öğretisi**, erdem anlamında kişisel özelliği işaretlediğinden, onun konusu kişisel anlamda, erdem anlamında “*subjektif adalet*”tir.
- Tabii hukuk adaleti herkeste yaradılıştan var olan, fakat herkese ve her akla göre değişen adalet belirlemesiyle adaleti göreceli hale de getirmiştir.
- Tabii Hukukun önemli isimlerinden **Grotius**, Tabii Hukukun her türlü tecrübeden bağımsız olarak **insanın yaradılışında bulunduğunu** kabul etmekte, ancak kendinden öncekiler gibi din merkezli hukuk anlayışını benimsemediği gibi, hukuku ahlaktan ayıran sonrakiler gibi pozitivist yaklaşımı da reddetmektedir. Fakat hukukun laikleşmesinde önemli bir yer de tutmaktadır.

- **Groitus**, hukuku **ilahi** ve **beşeri** olarak ikiye ayırdıktan başka, **ilahi hukukun ancak vahyi kabul edenler nazarında sınırlı bir yürürlüğünün** bulunduğunu, hâlbuki özü ve kaynağı insanların akıl ve ahlaki hüviyetlerinde var olan tabii hukukun mutlak ve genel olduğunu savunmaktadır.
- Bu yönüyle Grotius da bir yandan diğerleri gibi adaleti **“kişisel erdem”** anlamında kabul ederken, diğer yanda akli ve ahlaki hüviyetine vurgu yaparak, adaleti, hukuki değer olarak pozitif hukukun kabullendiği adalete indirgemektedir.
- Bu haliyle de insanlar, hukuk düzeni için yaratılmış konumuna indirgenmiş olmaktadır.

- Adaletin göreceli olarak algılanmasının sonucunda, kimileri için **“mevcut hukuk düzenini savunmak”** adalet, kimileri için de **“onu değiştirmek”** adalet olmaktadır.
- Özellikle de kurulu düzenin karmaşaya düşmesi ve eşitlik ilkesinin uygulamada başkalarının lehine sonuç vereceği kaygısı, bir başka ifadeyle kurulu düzenden esas payı alanların miras yoluyla sahip oldukları veya oluşturdukları **‘statükoyu/kamu düzenini kaybetme endişesi’**, toplumun varlığının **(birlik-beraberliğinin)** ve sürekliliğinin **(bölünmez bütünlüğünün)** koşulları olarak karşımıza çıkmaktadır.
- İşte adalet bu hallerde mevcut düzeni korumak **‘ya sev ya terk et’** anlamında bir hukuk mantığının ürünü olmaktadır.

- Hukuka aykırılıklar ve insanlık dışı uygulamalar hukukun uygulayıcıları tarafından ayakta tutulmaktadır. Bu nedenledir ki insanlar **kurulu düzenlerle** her zaman **barışık olamazlar**. Bu barışsızlık, adalet arayışı içindeki insanları, savunmaya, yetkin bir toplum düzenini aramaya sevk eder. İnsanlardaki bu arayış ve arzu, **“ide”** denilen zihni bir çaba ürününe dönüşür.
- Bu ide niteliği iledir ki adalet, mevcut hukuk düzenlerinin kendisine uygun olup olmadığı açısından bir değer ve değerlendirme ölçüsü olur.

Bu sayede

**“Hukukun insanlar için varolduğunu, insanların hukuk için yaratılmadığını”
anlarız.**

- **Hukuk mantığının adalet ile ilişkisi**, bir bakıma, talep edilen normların toplumda belirleyici konuma nasıl geleceğini araştırma ve sonuçlandırma eylemidir.
- Adaletin bir özlemi aşıp, gerçekleşen bir olgu olabilmesi için, bu duygunun sadece duyguda kalmasının önüne geçmek, **bir olguya dönüşmesinin mücadelesini vermek erdemine** sahip olunmalıdır.
- Her ne kadar içinde yaşanılan toplumda adaletin gerçekten aranması erdemine ulaşılmadığı varsayılsa da, **hiçbir erdem ulaşamaz olmadığı** inkâr edilemez bir gerçektir.
- İşte burada tabii hukukun alanı içine girmekteyiz.

- **Tabii hukuk**'a göre adalet hukukun meşruiyet kaynağıdır. Burdan hareketle bazı tanımlar ve ilkeler belirlemektedir.
- Tabii Hukukun değişik Tabii Hukuk Okullarının düşünürlerinin adaletle ilgili görüşlerinden kısaca özetlersek:

- **Aşkın Adalet: Platon ve Kant**'ın kullandığı bu tanımda adalet iki ayrı evrende doğar. Biri yaşadığımız somut, maddi, yerleşik duyular evreni, diğeri soyut aşkın (numenal) ideler evreni.
- İnsanın görevi aşkın evrendeki soyut hakikati –ki tanrısal kökenli kesin buyruklar olarak insana ulaşırlar- maddi evrende uygulamaya koymaktır.
- Bu anlamda adalet, düzenleyici bir ide olarak olması gereken bir biçimdir.

- ***Yerleşik Adalet:*** Realiteden hareket edilen somut evren ve somut toplumun hukuka modellik yaptığı bir adaleti yansıtır.
- ***Heraklit'e*** göre, sosyal düzen (nomos) doğal düzene (fizis)uymak zorundadır. Fizis (normal düzen) evrensel akıl olarak adaleti de içerir.

- **Stoa**'nın adalet anlayışında panteist tanrı anlayışına bağlılık vardır.
- Bu anlayışa göre de, evreni yüce bir güç, temel (külli) bir akıl (logos) yönetir. Logos'un kuralları adaleti yansıtır.

- ***Ulpiniyanus***'un adalet tanımında ilkeler vardır:
  - Onurlu yaşa,
  - Başkasına zarar verme,
  - Herkese kendine ait olanı ver.
- ***Grotius***'un adalet tanımında da bazı ilkeler vardır:
  - Hakka saygı,
  - Kusurlu kimsenin zararı ödemesi,
  - Başkasına ait olanın verilmesi,
  - Ahde vefa.

- Yukarıda alıntılanan görüşlerin ortak paydası, **insanın özünde, yaratılışında adalet duygusunun varlığıdır.**
- Bir başka ortak yön ise, **adalet duygusunun bahşedildiğidir.**
- Bu bahşedilme kimine göre **Tanrı** tarafından, kimine göre de **kendiliğinden**, tabiatın **doğasındandır.**
- Örneğin, Grotius'a göre Tabii Hukukun dinle alakası yoktur.

- Grotius'a göre;
- Allah mevcut olmasa da Tabii hukuk mevcut olurdu. Tabii hukuk değişmeyen esaslardır. Tabii hukukun esaslarını **Allah dahi değiştiremez**. Tabii hukuk, insanın tabii ruhi temayüllerinden ve aklından doğan akli ve makul hayat esaslarıdır. Tabii hukuk tabiat ve akıl gibi **değişmeyen bir hukuktur**. Tabii hukuk adil hukuktur. Bunun aksi haksızlıktır.
- Bütün bu ortak yanlardan da anlaşıldığı gibi, Batı'da ifadesini bulan Tabii Hukuk Öğretisinde **Decartes**'in **cogitosu** gibi, tabii hukuk kuralları ve kavramları sadece bir **“özbilinç”** şeklinde insan doğasında vardır. Fakat bu özbilincin Allah ile ilişkisi, düzen ve yaptırım biçiminde kesinlikle öngörülmemiştir.

- Burada konuyla ilgisini, kişilerin içinde öngörülen zbilin ile ilgili olarak kurabildiğimiz için **‘temsili çoğunluk sistemi’** uygulamasının adalete ulaşmada ve adaletin paylaştırılmasında ne derece adil olabileceği konusu da değerlendirilmelidir.
- **Asr Suresi**, oğunluk iradesi de olsa Allah’ın ayetlerinin (hükümlerinin) değiştirilemeyeceği gerçeğini, dolayısıyla **oğunluğun her zaman adil olamayabileceğini**, gerçek adaletin, değişmezliği yönüyle evrensel hale gelmiş hukuk kurallarının uygulanmasında bulunduğunu ifade etmektedir.
- Çoğunluk sisteminin **evrenselliği** de tartişmalıdır. Yeterli hukuk mantığına sahip olmayan çoğunluğun dünyayı nasıl yaşanmaz hale getirdiğine de tanık olmaktayız.

ÖZGÜRLÜK

Bir yazarımızın (Vehbi Hacıkadıroğlu) örneklemesine göre:

Yazar, meyveli bir ağaç ve bu meyveleri elde etmek isteyen hayvanlar düşünür. Bu hayvanların o meyveleri alabilmeleri için her birinin belli bir özelliği bulunmaktadır. Tırmanarak, uçarak, zıplayarak gibi. Bir kısmı da bu özellikleri olmadığından meyvelerin yere düşmesini bekleyeceklerdir.

Hâlbuki insan kendisine verilen özellikler -ki öncelikle **akıl yetisi**- sayesinde bir çubuğun ucuna çengel takıp ulaşır ve meyveyi koparabilir. Bu özelliği ile insan, hayvanlar arasında herhangi bir hayvan olmaktan kurtulmuştur.

- İşte diyor, insanın özgürlüğü de, belli bir amaca ulaşabilmek için birden çok yol düşünebilip yeri geldiğinde o yollar arasından **“kendisi için en uygun olanı seçebilme özgürlüğü”**dür.
- Böylece insan, amacına ulaşma yolunda bulabildiği seçeneklerin sayısı arttıkça özgürleşecek, özgürleştikçe de daha yetkin bir insan olabilecektir.
- Bunun için de bilgilenmek zorundadır. Yani **“bilgi edinme özgürlüğü ve zorunluluğu”** bulunmaktadır.

- Öte yandan değişik seçenekleri kullanabilmek için değişik araçlara ve ilişkilere ihtiyacı vardır.
- İlişki denildiğinde de insanlar arasındaki ilişki akla gelmektedir. Yani insanlar arasında bir **işbirliği ve bilgilenme** anlamında ilişki. O halde insanın özgürlüğü de insanlığı da **toplumsal yaşamla** birlikte başlar.

- Ayrıca, özgürlüğü, işbirliğinin, yani toplumsal yaşamın sağladığı kabul edildiğinde, insanda kendisine bu özgürlüğü, dolayısıyla insanlığını sağlayan topluma karşı bir ödev bilincinin ortaya çıktığını kabul etmek de kolaylaşır, der.
- Gerekçe olarak da, buradaki ödevin Tanrıya karşı bir borç gibi **metafizik (soyut) zorunluluktan değil**, elindeki değerlerin bir bölümünün o değeri kendisine kazandırmış olan topluma geri verme gereği gibi **somut bir borçluluk** duygusundan kaynaklandığını, belirler.

İNSANIN İLİŞKİLERİ

Özgürlüğün gerek tanımında gerekse izahında bizim için önemli olan, hak, adalet, özgürlük, hukuk ve benzeri temel kavramların birer temel hak oldukları bilincinin ve bizatihi bu hakları bünyemize veren gücün belirlemelerinin asıl alınacağı inancıdır.

Bu çerçevede Kur'an'ı Kerim'de **Alak** suresinde geçen **alak/alaka/aleka** kelimesi veya kavramı üzerinde fikir üretmeye çalışacağız.

- **“O insanı bir alekadan yarattı”.96/2.**
- ALAK, ‘aleka'nın çoğuludur. Lügatte **alek maddesi, yapışıp ilişmek mânâsına** vaaz edilmiştir. Ve mutlak şekilde **ilişken ve yapışkan nesneye de denir.**
- Tefsir bilginleri genel olarak, yaratılışın maddi yönünü göz önünde bulundurarak **kan pıhtısının çoğulu** anlamıyla yetinmişlerdir. Fakat **Elmalılı Hamdi Yazır**, ayeti;

- “Bir **alakadan** yahut sırf bir **ilişikten** bir insan yaratan ve mutlak surette yaratmak kendinin şanı olan Rabb'in hiç okumamış olan kimseyi de böyle bir emir ile elbette okutur. Onun için oku!” şeklinde anlamlandırır.

- Alak suresinin ayetleri arasında diğer tüm ayetlerde olduğu gibi gerçekten de bir **ahenk** vardır.
- Fakat buradaki ahenk, hayatı ve kâinatı tanıma, öğrenme yönünde bir emir olan “**oku**” ile insanın bir ‘**ilişkiler yumağın**’dan yaratıldığını ifade eden ‘**alâka**’ izafesidir. Zira **oku** emri içinde insanlara **oku, anlat** anlamı barındırır.

- Gerçekten de, ayette açık şekilde ifade edildiği üzere, Allah insanın maddi anlamda karşı cinsle fıtrata uygun ilişkisi ve rahimde meydana gelen değişiklikler sonucu oluşumunu anlatırken, bizlere hayatımız içinde kazandırdığı sabık malumatımıza (bilgiye) intizaren de bir ilişkiler yumağı içinde var olduğumuzu hatırlatıyor.

- Bu ilişkiler yumağı veya ağı bizim **sosyal yönümüze** vurgu yapmak içindir.
- Şayet aksi düşünülürse, yani sosyal ilişkinin anlatılmadığı söylenirse, o zaman alaka terimi yerine sadece nutfenin yapışması veya onu karşılayan bir ifade kullanılırdı. Fakat **Kur'an'ın icazı** böyle bir yorumu imkânsız kılar.
- **Kur'an icazı**, mucizeliği sayesinde bizi düşünce sınırlarımızı zorlayacak diyarlara taşır. İşte o diyarlar, bugün bizim ihtiyacımız olan gerçek toplumsallığın, insani ilişkilerin, beşeri münasebetin ve alçaktan yukarı yücelmenin, bu ilişkiler sayesinde yücelmenin zeminleridir.
- Özellikle de 'oku' emri, **insanın ilişkiler ağının** bilgilenmeyle ne kadar yakın olduğuna işaret ediyor.

- Şimdi ayetin mefhumu muhalifinden yola çıkılarak ve ayeti daha iyi anlamak için çok rahatlıkla şöyle denilebilir:

Hemcinsleriyle, karşıtlarıyla, doğal zemini olan tüm kâinatla ve bunların tümüyle ilişki içinde olmayan insan **asosyaldir**, **toplumdışıdır**. Asosyal insan, insan olmanın gereğinin bilincinde değildir. Fitratının bilincinde de değildir. Sadece kendi ekseninde etrafında düşünen ve kalan kişidir. Maddi olarak insan suretinde görülse de, esasta insan olma vasıflarını inkâr etmektedir.

Bu haliyle Allah'ın öngördüğü yükümlülükleri yüklenmekten kaçınan, sorumluluk almayan, dolayısıyla bir yönüyle aklını sadece kendi yararına kullanarak başkalarına değer vermeyen, bir yönüyle de tüm insanlığın yararına olacak şekilde formatlandığı misyonuna ihanet eden **bencil** bir varlık olmaktadır.

- Gerek **'alaka'** kavramı gerekse **'toplumsallık'** kavramı, her ikisi de **'oku'** (bilgi ve yükümlülük) emri ile birlikte değerlendirildiğinde;
  - ulaşılan her bilginin **fitrata uygun şekilde** insanlığa kazandırılması,
  - bu eylemin temelinde **yükümlülükler manzumesi** barındırdığı,
  - bu yükümlülüklerin tek başına **yaşanabilmesinin** ayetteki alaka (ilişikler ve ilişkiler) kavramına aykırı düşeceği,
  - dolayısıyla tüm iyi işleri **birlikte yapmanın zarureti** anlaşılmaktadır.

- Alak Suresinin 7. ayetinde, kendisini ihtiyacı yokmuş gibi (**müstağni**) görenler anlatılıyor.
- “**Kendini zengin görünce, kendini artık ihtiyacı yokmuş, maksada ermiş, zenginlik mertebesine gelmiş görünce, o görüş ve inançta bulunmak sebebiyle azar**”
- Kavramın aslı **istiğna**’dır. İstiğna’dan **müstağni** sıfatı türetilmiştir.
- **Müstağni**, kendini ayırık gören, hiç kimseye ihtiyacı olmadığını zanneden anlamındadır.
- Alak suresinde aslında **özgürlük** kavramının insan ilişkileriyle bezendiği ve aynı zamanda sınırlandığı, ancak hepsinden de ötede Kur’an’ın bütünlüğü içinde bu ilişkileri yaratan Allah’ın varlığı ve bu varlığının göstergeleri (**ayetleri**) olarak kâinatta bir **Sünnetullah** oluşturduğu anlatılıyor.

- İşte insan bu **Sünnetullah**'tan ve ilişkilerden bağımsız (müstağni) değildir.
- Bu nedenledir ki insan ilişkileri anlatılırken;
  - insanın insanla ilişkileri,
  - insanın tabiatla ilişkileri,
  - insanın **Allah'la ilişkileri** olarak üç boyutta incelenmektedir.
- **Materyalist felsefe**, dolayısıyla **hukuk felsefesi** de insanın sadece doğa ve insanla ilişkileri çerçevesinde konuyu ele aldığından hak, adalet ve özgürlük kavramları bir ayağı aksak konumda incelenmekte ve kabul ettirilmektedir.

SONUÇ

İnsanlık varoluşundan bu yana fıtratında var olan, kendisine bahşedilen hakların -ki bunlara ister **öz bilinç** ister **etik** kurallar, ister **evrensel** ahlaki kurallar densin-özlemine çekmiş, bu hakların hem kendi iç dünyasında ve bilincinde, hem de toplumsal ilişkilerde hayat haline gelmesi için mücadele etmiş ve etmektedir.

- Ancak, ne var ki toplumsallığın doğal sonucu olarak oluşmuş siyasi sistemler ve bu sistemlerin oluşturduğu hukuk sistemleri; kimi zaman **pragmatizm**, kimi zaman **maslahat**, kimi zaman **yönetim azgınlığı** -ki tümünü **fitrata uzak kalma** olarak adlandırabiliriz- gibi nedenlerle temel hak ve özgürlükler alanında **sapmalar** olmuştur.
- Başlangıçta Tabii Haklar ve Tabii Hukuk öncelenmiş, adalet tanımında ve arayışında, içinde Allah'ın da hükümlerinin var olduğu kavram ve kuramlar geliştirilmiştir.
- Ancak **salt insan akli**, **salt insan özbilinci** ve sonrasında da **kilisenin dogmaları** ile Tabii Hukukun adaletin sağlanmasına yönelik **“amaçsal anlayışı”**, yerini, **menfaat paylaşımlarını** gerçekleştirmeye yönelik **“araçsal anlayışa”**, pozitif hukuka bırakmıştır.

- İnsanlığın bölgesel ve evrensel hukuk ilkelerine ve andlaşmalarına yönelmesinin altında yatan nedenler, bir bakıma kendi öz bilincindeki, aklındaki, ama her şeyden önce **fıtratındaki temel hak ve özgürlükleri tanıma ve gerçekleştirme arzularıdır.**
- **Siyasi sistemlerin, küresel kuşatmaların,** fıtrî temel hak ve özgürlüklerden damıtılarak çıkarılan **ikincil hakları** (gelişme hakkı vb.) engellemeleri karşısında, insanlığın elindeki en önemli argüman yine Tabii Hukuk - kimilerine göre ilahi hukuk - kuralları olarak elinde tuttuğu Tabii haklardır.